

ISSN 2229-4406

International Registered & Recognized
Research Journal Related To Higher Education for all Subjects

UNIVERSAL RESEARCH ANALYSIS

(UGC Approved & Peer Reviewed Research Journal)

Year - X, Issue - XX, Vol.- XXVI

Impact Factor 6.10
(GRIFI)

Mar. 2020 To Aug. 2020

One Day E-Interdisciplinary International Conference
On

“Research Methodology in Higher Education”

EDITOR IN CHIEF

Dr. BALAJI KAMBLE

Scanned with OKEN Scanner

डॉ. बलजी नरसिंह

Indo Asian Scientific Research Organization(IASRO)

And

Rajarshi Shahu Research Institute

Jointly Organized by

One Day E-Interdisciplinary International Conference

On

“Research Methodology in Higher Education”

(14th June 2020)

Editor in Chief

Dr. Balaji G. Kamble

IMPACT FACTOR
6.10

ISSN 2229-4406

UGC Approved International Registered & Recognized
Research Journal Related to Higher Education for all Subjects

UNIVERSAL RESEARCH ANALYSIS

UGC APPROVED & PEER REVIEWED RESEARCH JOURNAL

Issue - XX, Vol. XXVI
Year - X (Half Yearly)
Mar. 2020 To Aug. 2020

Editorial Office :
'Gyandev-Parvati',
R-9/139/6-A-1,
Near Vishal School,
LIC Colony,
Pragati Nagar, Latur
Dist. Latur - 413531.
(Maharashtra), India.

Contact : 02382 -241913
9423346913 / 9503814000
9637935252 / 7276301000

Website

www.irasg.com

E-mail :

interlinkresearch@rediffmail.com
visiongroup1994@gmail.com
mbkamble2010@gmail.com

Publisher :

Jyotichandra Publication
Latur, Dist. Latur - 413531. (MS)

Price : ₹ 200/-

CHIEF EDITOR

Dr. Balaji G. Kamble

Professor & Head, Dept. of Economics,
Dr. Babasaheb Ambedkar Mahavidyalaya,
Latur, Dist. Latur(M.S.)India.

EXECUTIVE EDITORS

Dr. Rajendra R. Gavhale

Head, Dept. of Economics,
G. S. Mahavidyalaya,
Khamgaon, Dist. Buldhana

Dr. E. Siva Nagi Reddy

Director, National Institute
of Hospitality & Tourism Management,
Hyderabad (A.P.)

Dr. Yu Takamine

Professor, Faculty of Law & Letters,
University of Ryukyus,
Okinawa, (Japan).

Prashant Kshirsagar

Dept. of Marathi,
Vasant Mahavidyalaya
Kajj, Dist. Beed (M.S.)

Dr. D. Raja Reddy

Chairman, International Neuro Surgery
Association,
Banjara Hill, Hyderabad (A.P.)

Dr. A. H. Jamadar

Chairman, BOS Hindi, SRTMUN &
Head, Dept. of Hindi, BKD
College, Chakur, Dist. Latur (M.S.)

Dr. Shaikh Moinoddin G.

Dept. of Commerce,
Lal Bahadur Shastri College,
Dharmabad, Dist. Nanded (M. S.)

Scott A. Venezia

Director, School of Business,
Ensenada Campus,
California, (U.S.A.)

DEPUTY-EDITOR

Dr. N. G. Mali

Head, Dept. of Geography,
M. B. College,
Latur, Dist. Latur.(M.S.)

Dr. Babasaheb M. Gore

Principal,
Smt. S.D.D.M.College
Latur, Dist. Latur (M.S.)

CO-EDITORS

Dr. V.J. Vilegave

Head, Dept. of P.A.,
Shri. Guru Buddhiswami College,
Purna, Dist. Parbhani (M.S.)

Dr. Omshiva V. Ligade

Head, Dept. of History
Shivjagruti College, Nalegaon,
Dist. Latur. (M.S.)

Dr. S.B. Wadekar

Dept. of Dairy Science,
Adarsh College,
Hingoli, Dist. Hingoli.(M.S.)

Dr. Shivanand M. Giri

Dept. of Marathi,
Bhai Kishanrao Deshmukh College,
Chakur Dist. Latur.(M.S.)

INDEX

Sr. No	Title for Research Paper	Page No
1	Impact of ICT on Research Activities in Present Era Dr. D. V. Raje	1
2	A Study of Research Report H. R. Vipradas	5
3	Role of Research and Higher Education in India Dr. S. R. Patil	11
4	Growth of E-commerce in India: An Analytical Review of Literature Dr. P.T. Pawar	19
5	भारतीय हिंदुस्थानी शास्त्रीय संगीत में शोध के नये आयाम मुक्ता महल्ले (धांडे)	31
6	मानव्यविद्या शाखेतील संशोधन पद्धतीतील माहिती संकलनातील समस्या डॉ. दिलीप पांडुरंग महाजन, डॉ. राजेंद्रकुमार रामराव गव्हाळे	34
7	सामाजिक संशोधन आणि वैज्ञानिक अधिष्ठान पद्धती मा. गणेश पाटील	40
8	उच्च शिक्षणातील संशोधनाचे स्वयं मुल्यमापन डॉ. एम.एस. मुरुडकर	44
9	संशोधन अहवाल लेखनाचा अभ्यास डॉ. आर. डी. जाधव	49
10	भाषा आणि संशोधन : एक अभ्यास डॉ. के.एस. भदाडे	57
11	शारीरिक शिक्षणातील संशोधन डॉ. अभिजीत मोरे	61
12	उच्च शिक्षणातील संशोधन कार्यपद्धती आदित्य प्रकाशराव कनेर	66
13	राज्यशास्त्रातील संशोधन पद्धती शिवाजी मोहाळे	71

मानव्यविद्या शाखेतील संशोधन पद्धतीतील माहिती संकलनातील समस्या

डॉ. दिलीप पांडुरंग महाजन

अर्थशास्त्र विभाग प्रमुख,
एस.पी.एम. तात्यासाहेब महाजन कला व वाणिज्य
महाविद्यालय, चिखली जि. बुलडाणा

डॉ. रजेंद्रकुमार रामराव गव्हाळे

अर्थशास्त्र विभाग प्रमुख,
जी.एस. महाविद्यालय,
खामगाव, जि. बुलडाणा

सार

आधुनिक शिक्षण प्रणालीत नवनविन होणाऱ्या बदलानुसार संशोधन प्रवृत्ती विकसित करण्यात येत आहे. त्यात बदलत्या काळानुसार होणारे बदल आत्मसात करण्याची प्रवृत्ती विकास पावत आहे. त्यानुसार मानव्यविद्या विभागातील संशोधन पद्धतीत माहिती संकलन करतांना संशोधकाला अनेक समस्यांना सामोरे जावे लागते. त्यांचे निराकरण संशोधकाला करणे कठीण जाते. त्या समस्यांचा ह्या संशोधन शोध निबंधात थोडक्यात आढावा घेण्याचा प्रयत्न संशोधकाने केला आहे.

प्रस्तावना :-

मानव्यविद्या शाखेतील संशोधन हे बहुसंख्य संशोधक विद्यार्थ्यांना संशोधकांना अतिशय उपयोगी व महत्वाचे मानले जाते. संशोधन क्षेत्रात आरंभ करणाऱ्या संशोधकांच्या संशोधनविषयक गरजा पूर्ण करण्याच्या दृष्टीने संशोधन पुर्णतेतील मानव्यविद्या शाखेतील संशोधन पद्धतीतील माहिती संकलनातील विविध समस्या, अडचणींचा विचार संशोधकाने ह्या प्रस्तुत संशोधन शोध निबंधात थोडक्यात मांडण्याचा प्रयत्न केला आहे.

अभ्यासाचे महत्त्व :-

मानव्यविद्या शाखेतील कोणतेही संशोधन कार्य करतांना त्या संशोधकाला अभ्यास विषयाची माहिती अभ्यासकाला, संशोधन कार्याला प्रथमतः संकलीत करणे आवश्यक असते, त्यासाठी त्याला ही माहिती संकलीत करित असतांना अनेक समस्यांना तोंड द्यावे लागते. त्या विविध विषयांतील बाबतीची संशोधकांना ह्याबाबत माहितीतून व संकलनातील समस्यांतून संशोधकाची सुटका व्हावी, हा संशोधन पेपर मांडण्यामागाचा हेतू आहे. विविध संशोधन परिणांमाच्या समस्यांचा अभ्यास करणे,

महत्वाचे आहे. त्या समस्यांच्या परिणामांचे, अभ्यास करणे महत्वाचे आहे. त्या परिणामांचे समस्यांचे मुल्यांकन करणे आवश्यक आहे. त्यासाठी ह्या माहिती संकलनातील समस्यांच्या अभ्यासाचे महत्त्व जाणून घेवून सदरचा संशोधन लेख संशोधकाने तयार करण्याचा प्रयत्न केला आहे. म्हणून ह्या अभ्यासाचे महत्त्व आहे.

अभ्यासाची उद्दीष्टे :-

- १) संशोधकांच्या माहिती संकलनात येणाऱ्या विविध आर्थिक समस्यांचा अभ्यास करणे त्या सोडविण्यासाठी उपाय सुचविणे.
- २) सामाजिक संशोधकांच्या माहिती संकलनातील सामाजिक समस्यांचा अभ्यास करणे व त्या सोडविण्यासाठी उपाय सुचविणे.
- ३) मानव्यविद्या शाखेतील संशोधकांच्या मानसिक समस्यांचा अभ्यास करणे. व त्या सोडविण्यासाठी उपाय सुचविणे.

अभ्यासाची गश्हतिके :-

- १) संशोधकांच्या अभ्यासातील समस्यांचा प्रभव कमी होत जाईल / राहील.
- २) संशोधकांच्या संशोधन अभ्यासात दिवसेंदिवस वाढ होत आहे.
- ३) संशोधकांच्या संशोधन अभ्यासातील समस्यांच्या निराकरणाचे मार्ग दिवसेंदिवस सुकर होत आहे.

संशोधन पध्दती :-

संशोधन लेखातील अभ्यास संपूर्णपणे दुय्यम साधन सामुग्रीवर आधारित असून त्यासाठी विविध ग्रंथ, पुस्तके, वार्षिकांक, मासिके, साप्ताहिके तसेच दैनंदिन वृत्तपत्रे, विविध अहवाल इत्यादी संदर्भ म्हणून वापरण्यात येऊन हा संशोधन लेख तयार करण्यात आला आहे.

पार्श्वभूमी :-

संशोधनही निरंतर चालणारी वैज्ञानिक व तांत्रिक प्रक्रिया आहे. संशोधन समान कार्यातील मानव्यविद्या शाखेत नेहमी सुरूच असते. यात नविन बाबींचा शोध लावला जातो. तर काही समस्यांचे निराकरण करण्याचे उपाय ही शोधले जातात. समाजात अनेक समस्या आहेत त्या समस्यांचे निराकरण करण्याकरिता उपाय शोधले जातात. त्यांचा समावेश (सामाजिक शास्त्रातील) मानव्यविद्या शाखेत होतो. सामाजिक शास्त्रामध्ये मानव्यविद्या शाखे अंतर्गत संशोधनाची सुरूवात समस्या समस्या सुत्रानापासूनच होते.

मानव्यविद्या शाखेतील संशोधन पध्दतीतील माहिती संकलनातील समस्या :-

- १) संशोधन कर्त्यासमोर काही प्रश्न अडचण निर्माण करणारे आव्हानात्मक असतात. त्यांची तपासणी करणे आवश्यक असते.
- २) तसेच काही तथ्ये जशी भासतात तशी नसतात. अशा प्रश्नांमुळे संशोधन समस्येचे स्पष्ट निर्धारण करणे सुलभ होते.
- ३) ज्या प्रश्नांचे प्रमाप्य निर्विवादपणे प्रस्थापित व्हायचे आहे. अशा सामाजिक समस्यांचे संशोधन कर्त्याकडून सत्यशोधन होते.
- ४) विद्यमान कल्पना किंवा प्रस्थापित निष्कर्ष निरिक्षण करून विसंगतीचे युक्तीनिष्ठ समर्थन केले जाते.
- ५) बरेचदा प्रस्थापित संकल्पना घटनांचे योग्य स्पष्टीकरण करण्यास असमर्थ ठरतात.
- ६) विवक्षित प्रश्न संशोधनाच्या समस्या संदिग्ध असतात.
- ७) समाज जीवन गतीमान आहे त्यामुळे समाजातील मुल्ये प्रतिमाने यात बदल होतात. त्यामुळे नविन क्षेत्रे, नविन विषय मिळतात. उदा.सध्याच्या " कोरोना " मुळे भारतीय अर्थव्यवस्थे समोर निर्माण झालेल्या आर्थिक, सामाजिक, आरोग्य विषयक स्थलांतर विषयक, भुकेविषयक, जागातिक आरोग्य विषयक समस्यांचे विश्लेषणात्मक आव्हान निर्माण होते.
- ८) ऐतिहासिक घटनांचा समाज जिजनावर, सामाजिक मुल्ये व प्रमाणकावर परिणाम होतो ह्यामुळे ही सामाजिक समस्या निर्माण होतात.
- ९) देशाच्या सांस्कृतिक काळानुरूप परिवर्तन, विकास होतो. याचा समाज जिजनावर व्यापक प्रभाव पडतो त्यामुळे समस्या उद्भवतात.
- १०) संशोधन कार्यात व्यक्ती कशा प्रकारच्या व त्यांचे परस्परांशी कसे संबंध आहेत याचाही संशोधन प्रश्नाच्या निवडीवर परिणाम होतो.
- ११) आधुनिक जिजनात औपचारीक गटांची संख्या वाढल्याने नविन गटांच्या प्रभावामुळे समस्यांचे स्वरूप व आयाम बदलत आहेत.
- १२) समाजात विविध सामाजिक समस्या निर्माण होत असून त्यातील काही समस्या गंभीर असतात.
- १३) संशोधन अहवाल सामान्य जनतेला समजत नाही त्याचीही समस्या निर्माण होते.
- १४) सिध्दान्तांचा आधार घेतल्याशिवाय संशोधन पूर्ण होत नाही परिभाषिक शब्द व संकल्पना याचा वेगवेगळा अर्थ लावतात त्यातून मतभेद निर्माण होतात.
- १५) समाजशास्त्रीय संशोधन सर्व सामान्य व्यक्तीस समजणे ही एक समस्या ठरते.

- १६) समाजशास्त्रीय संशोधन समाजात होणाऱ्या परिवर्तनांचा संपूर्ण विषयावर प्रभाव पडतो. अशा संशोधनांवर वस्तुनिष्ठतेचा अभाव जाणवतो.
- १७) काही अध्ययन विषयासंबंधी सत्य प्रकट केल्यास काही पक्षावर त्याचा विपरित परिणाम होतो. त्यामुळे निखळ सत्य आधारित संशोधन अहवाल असण्यापेक्षा समाजातील अनुकूलता विचारात घेऊन सत्य प्रगटीकरणाचा संशोधकाच्या प्रयत्न असतो.
- १८) संशोधन प्रक्रियेत तथ्य संकलनात अशिक्षित लाभार्थ्यांच्या माहिती संकलनात अनेक समस्या निर्माण होत असतात.
- १९) संशोधन प्रक्रियेत लाभार्थ्यांना मिळणाऱ्या सेवा सुविधा कधीही पुरेशा वाटत नाहीत.
- २०) संशोधन प्रक्रियेत लाभार्थी गट हा अधिकतर अशिक्षित, गरीब, दारिद्री आढळतो.
- २१) संशोधन प्रक्रियेतील लाभार्थी मुलभूत पायाभूत सुविधांशी अधिकतर निगडीत असतात.
- २२) संशोधन प्रक्रियेत लाभार्थी हा तरूण वयोगटातील अधिक आढळतो.
- २३) दारिद्र्य, निरक्षरता, अंधविश्वास, बेरोजगारी, दुर्गम परिक्षेत्रातील वास्तव्य गरीबी यामुळेही ग्रामीण भागात अनेक समस्यांना संशोधकाला तोंड द्यावे लागते.
- २४) कर्मचारी वर्गाकडून सेवा देतांना विलंब होतो.
- २५) संशोधकांची माहिती संकलन करतांना बरेचदा हेळसांड होते. संशोधकाला ज्याठिकाणीहुन माहिती संकलित करावयाची असते त्याठिकाणी संबंधीत कर्मचारी वेळेवर उपस्थित नसतात. बऱ्याचदा संशोधकांना मानसिक ताणही सहन करावा लागतो.
- २६) अस्थाई कर्मचाऱ्यांमुळेही योग्य सुविधा मिळण्यास दिरंगाई होते.
- २७) शासकीय कर्मचारी बरेचदा निष्काळजीपणे वागतात.
- २८) परिणामी तथ्य संकलनात संशोधकास विलंब लागतो व तो वेळेत आपले संशोधन कार्य पूर्ण करू शकत नाही .
- २९) कर्मचाऱ्यांमध्ये सततच्या कामाच्या ताणाची समस्या जाणवते.
- ३०) तांत्रिक अडचणींमुळेही कर्मचाऱ्यांना अधिक काळ तणावाखाली काम करावे लागते. तसेच त्याचा परिणाम कर्मचाऱ्यांचे मानसिक आरोग्यांवर होतो.
- ३१) लाभार्थ्यांना पुरेशा सुविधा उपलब्ध नसतात. दिवसेंदिवस कर्मचाऱ्यांची संख्या कमी होत असल्याने संशोधन कार्यातही त्याची समस्या उद्भवते.

- ३२) संशोधनातील आर्थिक समस्यांच्या निराकरातील वाटचालीकडे शासनाने लक्ष देण्यात सुरूवात केली आहे. मात्र अलिकडील वाढलेल्या शुल्कामुळे ही समस्या अधिकच गंभीर व रौद्र रूप धारण करत चालली आहे असे वाटते.
- ३३) व्यष्टी अध्ययनात एककाची निवड करून तथ्ये संकलीत केले जातात मात्र यावर कसलेही नियंत्रण नसते कोणत्याही प्रकारच्या वैज्ञानिक पध्दतीची मदत घेतली जात नाही.
- ३४) व्यष्टी अध्ययनात तथ्ये कितीही यथार्थ व विश्वसनीय असली तरी एकाच घटकातील निष्कर्ष दुसऱ्या घटकांशी जुळत नाहीत.
- ३५) संशोधक व्यष्टी अध्ययनात एकाच घटकाचा अभ्यास करित असल्याने त्याच्या मानसिक वर्तनात पक्षपातीपणा निर्माण होतो.
- ३६) व्यष्टी अध्ययनात एकाच घटकाचा सखोल अभ्यास केला जातो. यात फाजील आत्मविश्वास संशोधकात निर्माण होतो ही कल्पना गैरसमाजावर आधारित असते.
- ३७) व्यष्टी अध्ययनात चुकीची माहिती दिल्यास संशोधक पडताळणी करून पाहत नाही.
- ३८) व्यष्टी अध्ययनात असत्यता, अतिशयोक्ती, पक्षपात, प्रतिनिधीक एककाचा अभ्यास केला जात नाही.
- ३९) ही पध्दती अतिशय खर्चीक आहे. तसेच वेळेचीही मर्यादा नसते.
- ४०) यात एका व्यक्तीचा व्यक्ती समुहाचा / जातीचा अभ्यास असल्याने व्यक्ती महात्म्यावर भर दिला जाऊन संशोधन एककल्ली ठरते.

शिफारसी :-

- १) मानव्यविद्या शाखेतील संशोधन पध्दतीतील माहिती संकलनातील समस्यां दुर करण्यासाठी संशोधन कार्यात समन्वयांचे कार्यान्वयन असावे.
- २) संशोधन कार्यावर भर द्यावा त्याचे राजनैतिकरण होता कामा नये. संशोधन कार्यातील आर्थिक भर घटवावा.
- ३) शासकीय कर्मचाऱ्यांचे मानसिक आरोग्य उत्तम राहिल व त्यांचेकडून संशोधन कार्यास उत्तम प्रकारे हातभार लागेल अशी त्यांची प्रशिक्षणात सोय करावी.
- ४) केंद्र व राज्य सरकारांनी कार्यालयांतील कर्मचाऱ्यांची संख्या वाढवावी जेणे करून कोणत्याही कर्मचाऱ्यांवर कामाचा ताण पडता कामा नये. व तो संशोधक अभ्यासकास पूर्णपणे सहकार्य करण्यास सहजपणे उत्स्फूर्तपणे तयार व्हावा.

वरील सर्व उपायांची एकत्रित व प्रभावीपणे अंमलबजावणी झाल्यास संशोधन प्रक्रीयेतील अडचणी दुर होण्यास मदतच होईल व संशोधन प्रक्रिया अधिक सक्षम व सुकर होण्यास मदतच होईल विविध अभ्यास विषयांचा व सेवांचा दर्जा यामुळे सुधारेल. व देशातील संशोधन प्रक्रियेत सुधारणा घडून येऊन संशोधनाचा विकास होण्यास हातभर लागेल हीच माफक अपेक्षा !

संदर्भ सूची :-

- १) संशोधन पध्दती :- डॉ.वा.भा.पाटील, प्रशांत पब्लीकेशन्स, जळगांव.
- २) अर्थशास्त्रीय संशोधन पध्दती :- डॉ.बी.डी.कुलकर्णी, डॉ.एस.व्ही.ढमढेरे, डायमंड पब्लीकेशन्स, पुणे
- ३) आरोग्याचे अर्थशास्त्र :- डॉ.राजेंद्र आर गव्हाळे, डॉ.दिलीप पी. महाजन, ज्योतीचंद्र पब्लीकेशन, प्रा.लि.लातूर.

ज्योतीचंद्र पब्लिकेशन, लातूर.

ISBN नंबर नुसार पुस्तक प्रकाशनाची सुवर्ण संधी

वैशिष्ट्ये :-

- १) विद्यार्थी, संशोधक, प्राध्यापक व इतर लेखकांचे पुस्तक 'ना नफा ना तोटा' या तत्वावर ISBN नंबर नुसार प्रकाशित करणे.
- २) संशोधक, प्राध्यापक यांच्या M.Phil, Ph.D. संशोधनात्मक पुस्तकांना विशेष प्राधान्य.
- ३) यु.जी.सी. च्या नवीन मार्गदर्शक तत्त्वानुसार उच्च शिक्षणामध्ये कार्यरत संशोधनार्थी व प्राध्यापक यांना आपले पुस्तक ISBN नुसारच प्रकाशित करणे आवश्यक आहे. तरी, संशोधनार्थी व प्राध्यापक यांनी आपले मौलिक साहित्य ISBN नुसार प्रकाशित करून घ्यावे, ही विनंती.

- संपर्कासाठी पत्ता -

प्रकाशक,

ज्योतीचंद्र पब्लिकेशन

"ग्यानदेव-पार्वती", R-9/139/6, विशाल शाळेजवळ,

एल.आय.सी. कॉलनी, प्रगती नगर, लातूर.

ता. जि. लातूर - 413531.(महाराष्ट्र), भारत

ऑफिस फोन नं. - 02382 - 241913

मो. नं.9423346913, 9503814000, 9637935252, 7276301000